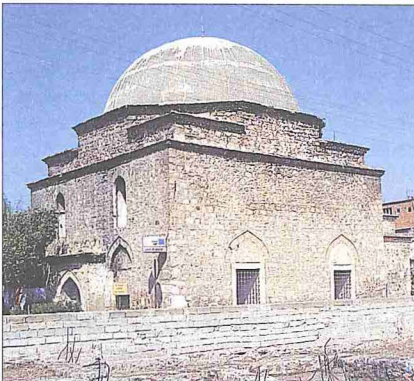

Hamamın erkekler kısmının girişi yan cephede olan kare planlı bir soyunma yeri (cemekân) vardır. Bunun ortasında fiskiyeli bir şadırvan bulunur. Yaklaşık çapı 9,50 metreye yakın bir kubbe ile örtülü olan bu büyük mekân, iki cephesindeki üç pencereden ve kubbe tepesindeki aydınlık fenerinden ışık alır. Kare mekândan kubbeye geçiş, köşelerde içleri dilimli tromplarla sağlanmıştır. Trompların başlangıçlarında ise mukarnaslı pandantifler vardır. Dar bir kapı ile geçilen ılıklik, birçok hamamın aksine bir kemerle ayrılmış gösterişsiz iki küçük bölümden ibarettir. Burada solda iki göz halinde bir çift helâ olup bunlar dışarıya çıkıntı teşkil eder. K. Otto-Dorn'un kitabındaki planda bu elemanlar ve bu çıkıntı gösterilmemiştir. Hamamın sıcaklık kısmı, Türk mimarisinde çok eski bir geleneğe dayanan dört eyvanlı tiptedir. Dört eyvanın köşelerinde her biri kubbe ile örtülü halvet hücreleri vardır. Bu kısmın alçak kubbesi de aydınlık fenerlidir.

Cephesi erkekler kısmından 5 m. kadar geride bulunan kadınlar kısmının kare planlı soyunma yerinin üstü yanındaki ne nisbetle biraz daha küçük bir kubbe ile örtülmüştür. İlliklik tek kubbeli çok küçük bir mekândan ibarettir. Bu bölümle erkekler duvarı arasında kalan dar aralıkta tek gözden ibaret bir helâ yer alır. Bunun karşısında da aynalı tonozla örtülü ve tek kurnalı bir halvet hücresi bulunur. Kadınlar kısmının sıcaklığı büyük değildir. Sadece üzerleri kubbeli iki halvet hücresi-ne sahiptir. Böylece erkekler kısmında klasik Türk mimarisinin çok tanınmış bir şemasının uygulanmasına karşılık burada "E" tipi olarak adlandırılan çift halvet

Hacı Hamza Hamamı - İznik

hücreli düzenleme meydana getirilmiştir. Bu tipin örneklerine pek çok hamamda rastlanır. İstanbul'da günümüzde mevcut olmayan Çukur Çeşme Hamamı'nın kadınlar kısmı ile Saraçhanebaşı'ndaki İbrâhim Paşa, halen mevcut olan Sirkeci'deki Hocapaşa ve Balat hamamları da aynı tipteydi.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Klinghardt, *Türkische Bäder*, Stuttgart 1927, s. 50-52, rs. 57-59; K. Otto-Dorn, *Das Islamische Iznik*, Berlin 1941, s. 89-95, rs. 39, 40, lv. 34, 35; *Iznik*, İstanbul 1943, s. 32-33; Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 132-134; S. Yıldız Ötügen v.dğr, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1986, IV, 202-204, 281-282, rs. 117-119; Semavi Eyice, *Iznik: Tarihçesi ve Eski Eserleri*, İstanbul 1988, s. 45-47 ve 3 resim; a.mlf., "Iznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Hamamları Hakkında Bir Deneme", *TD, XI/15* (1960), s. 99-120; A. Sâim Ügen, "Iznik'te Türk Eserleri", *VD, I* (1938), s. 68-69, rs. 85A-B, s. 86-87.

SEMÂVİ EYİCE

HACI HÂŞİM BEY

(bk. HÂŞİM BEY).

HACI İBRÂHİM EFENDİ

(1826-1888)

Arapça'yı kısa sürede öğretmek için açtığı Dârü'tta'lim adlı mekteple şöhret bulan dil âlimi.

İstanbul Tophane'de doğdu. Hicaz Valisi Şerif Paşa'nın kâhyası İsmâil Efendi'nin oğludur. Şerif Paşa'nın Hicaz valiliğine tayin edilmesi üzerine babası ile birlikte Mekke'ye gitti. Orada zamanın meşhur âlimlerinden Muhammed Mahmûd eş-Şinkî'ten Arap grameri, Arap edebiyatı ve belâgat tahsil etti. İstanbul'a dönünce Mektûb-i Sadâret-i Âlf Kalemî'nde memuriyete başladı. Daha sonra sırasıyla Erzurum'da divan kâtipliğiyle Cem'iyet-i Rûsûmiyye mümeyyizliği, Evkaf Nezâreti vâridat mümeyyizliği, Evkaf Meclisi İdare âzâlığı ve son olarak da Evkâf-ı Hümayun vâridat müdürlüğü görevlerinde bulundu. Gözlerinden rahatsız olduğu için 1882'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Aynı yıl Horhor'da, Arapça'yı Türkçe yazılan gramer kitaplarıyla kısa sürede öğretmek üzere Dârü'tta'lim adıyla rüşdiye seviyesinde iki yıllık özel bir okul açtı. Dârüşşafaka'da kitâbet ve belâgat, Mekteb-i Hukuk'ta belâgat-ı osmâniyye, ta'lim-i hitâbet dersleri okuttu. II. Abdülhamid'in iradesiyle 1887'de Mekteb-i Mülkiyye'ye edebiyât-ı osmâniyye hocası olarak tayin

edildi. Bu görevde iken vefat ederek Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi. "Gitti İbrâhim Efendi Cennet'e" (1306/1888) mısra ile ölümüne tarih düşürülmüştür.

Kaynakların çok zeki ve çalışkan, İslâm kültürüne hakkıyla vâkıf bir kişi olarak tanıttığı Hacı İbrâhim Efendi'nin en önemli hizmeti Dârü'tta'lim'deki başarılı çalışmalarındır. İbrâhim Efendi, daha tahsil hayatı ve memuriyetleri sırasında Arapça öğretimi için harcanan zamanın fazla olduğunu, sürenin kısaltılabileceğini düşünmüş ve bu amaçla emekli olmadan önce Arapça sarfa dair *Tafsîlü't-te'lif fi tavzihi mesâilî't-tasrîf* (İstanbul 1289) adlı bir eser kaleme almıştı. Muallim Nâci, Abdurrahman Süreyyâ, Recâizâde Mahmud Ekrem, Kemalpaşazâde Said Bey, Ahmed Midhat, Abdülhak Hâmid, Ebüzziyâ Tefvîk, Mustafa Reşid Bey ve Keçecizâde Mâcid Paşa ile dil ve edebiyat konularında tartışmalara girmiş, yazılarına imza koymaya cesaret edemeyen muarızlarından birçoğu bu tartışmaları hakarete dönüştürerek her vesileyle onun ihtiyarlığından, bunaklığından, körlüğünden söz etmişlerse de İbrâhim Efendi fikirlerini, yayımladığı makalelerde cesaretle savunmuştur.

Arapça'nın kısa sürede öğrenilemeyeceği şeklindeki yaygın kanaatin yanlış olduğunu ileri süren Hacı İbrâhim Efendi bu dilin iki yılda öğretilebileceğini, iddiasının doğruluğunu ispata muktedir olduğunu savunmuş ve kimseden bir şey beklemeden bu hizmeti ifa edeceğini belirtmiştir (*Türkiye Maarif Tarihi*, III, 966). Dârü'tta'lim'de, Arapça dil bilgisi kitabı olarak kendisinin yazdığı *Sarf Tercümesi* ile *Nahiv Tercümesi* adlı eserleri, metin olarak da Vâkıdî'nin *Fütûhu's-Şâm*'ini ve Mâverdi'nin *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn*'ini okutmuştur. İki yıl sonra gazetelere ilân vererek İstanbul ulemâsını mümeyyiz ve müşahit sıfatıyla imtihana davet etmiş, Ahmed Midhat, Ahmed Cevdet Paşa, Münif Paşa ve Mehmed Zihni Efendi gibi zamanın ileri gelen şahsiyetleri imtihanında hazır bulunmuş ve hepsi de takdirlerini bildirmişlerdir. Okulun öğrencilerinden Hersekli Hacı Mehmed Kâmil Bey, İmruülkays'ın *Mu'allağa*'sını *Tercüme-i Muallakât-ı Seb'a* adıyla (İstanbul 1305), Midillili Ali Fuad da (daha sonra Maliye vekili olan Fuat Ağralı) Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbü'l-Ezkiyâ*'sını *Tuhfetü'l-ezkiyâ fi tercemeti Kitâbi'l-Ezkiyâ* adıyla (İstanbul 1308) Türkçe'ye çevirip yayımlamıştır. Birçok talebe yetiştiren Dârü'tta'lim, Hacı İbrâhim Efendi'nin vefatın-

dan sonra Dârülim ve Dârütedris diye ikiye ayrılmış, sadece Arapça öğreten bir okul olmaktan ziyade daha üst seviyede öğretim yapan bir kurum haline gelmiş-tir.

Hacı İbrâhim Efendi'nin özel bir okul açarak bir iki yıl içinde 500 kadar talebe toplaması İstanbul'da birçok özel okulun açılmasına vesile olmuştur. Dârütta'lim, çocuklarını ilmiye kıyafetinin giyilmesinin yasak olduğu maarif okullarına yollamayan ve medreseye gönderme konusunda da tereddütleri olan ulemâ ailelerinin tercih ettiği bir eğitim kurumu niteliğini kazanmıştır. Hacı İbrâhim Efendi'nin Arapça'yı öğretmek için başlattığı bu çalışma Türkiye dışında da tesirini göstermiş, Rusya müslümanları İstanbul'a talebe göndererek Dârütta'lim ve Dârütedris'te okutmuşlardır. Bu arada Hacı İbrâhim Efendi ile dönemin yazarları arasında çıkan tartışmalar halkın dil ve öğrenim konularıyla daha yakından ilgilenmesine yol açmıştır (bir okuyucu, iki yıl süren bu tartışmaların bir kısmını gazetelerden derleyerek iki cilt halinde toplamış ve Millet Kütüphanesi'ne hediye etmiştir [Mecmualar, nr. 336, 337]).

Eserleri. 1. *Tafsîlü't-te'lif fi tavzîhi mesâilî't-tasrif* (İstanbul 1289). 2. *Hâdikatü'l-beyân* (İstanbul 1298). Belâgata dair olan eser sadece fesahati ve meâninin başta gelen konularını kapsamakta olup iki cüzü basılmıştır. 3. *Temyiz-i Ta'likât* (İstanbul 1299 r.). Abdurrahman Süreyyâ'nın, Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*'sinin ilk cüzündeki ifade hatalarını *Ta'likât-ı Belâgat-ı Osmâniyye* adıyla kaleme aldığı eserinde tenkit etmesi üzerine Cevdet Paşa'yı savunmak amacıyla yazılmıştır. 4. *Şerh-i Belâgat* (İstanbul 1301). Hacı İbrâhim Efendi, Mekteb-i Hukuk'taki belâgat-ı osmâniyye hocalığı sırasında yazdığı bu eserde Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*'sini şerhetmiş ve yine Abdurrahman Süreyyâ'nın eserinde sözü edilen tenkitleri cevaplandırmıştır. 5. *Sarf Tercümesi* (İstanbul 1304). 6. *Nahiv Tercümesi* (İstanbul 1304-1306, 1323). 7. *Edebiyât-ı Osmâniyye* (İstanbul 1305). Mekteb-i Mülkiyye'de okuttuğu edebî bilgilere dair ders notlarından oluşan eserin beş cüzü yayımlanmıştır.

Hacı İbrâhim Efendi ayrıca Arapça bazı edebî metinlerle bunların Türkçe tercümelerini ihtiva eden *Hikemiyyât-ı Arabiyye* adlı aylık bir mecmua yayımlamıştır (sy. 1-3, İstanbul 1304).

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı İbrâhim Efendi, *Tafsîlü't-te'lif fi mesâilî't-tasrif*, İstanbul 1289, s. 4-6; a.m.f., *Nahiv Tercümesi*, İstanbul 1304-1306, s. 444-445; *Sicill-i Osmânî*, I, 165; *Osmanlı Müellifleri*, I, 287; *Türkiye Maarif Tarihi*, III, 956-995; Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1954, I, 290; a.m.f., *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, II, 993-996; Özege, *Katalog*, I, 325; II, 480; III, 1292; IV, 1532, 1636, 1645, 1800; Ali Kemal, *Ömrüm* (nşr. Zeki Kunalp), İstanbul 1985, s. 99-103; M. Ekrem Üzümeri v.dğr., *Türkiye Ansiklopedisi*, Ankara 1956, III, 10; "Dârütta'lim", *TDEA*, II, 200; "Hacı İbrahim Efendi", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VIII, 4907; Kâzım Yetiş, "Abdurrahman Süreyyâ", *DA*, I, 173; a.m.f., "Belâgat", a.e., V, 385; a.m.f., "Belâgat-ı Osmâniyye", a.e., V, 388.

 HULÛSİ KILIÇ

HACI İLBEY

(ö. 766/1365'ten sonra)

Osmanlılar'ın Rumeli fetihlerinde büyük hizmeti geçen Türk kumandanı.

Asıl adı bilinmemekte, Hacı İlbey'in ise (bazı kaynaklarda Hacı İlbeyi) unvanı olduğu sanılmaktadır. Hakkındaki bilgiler XV ve XVI. yüzyıl kaynaklarına dayanmaktadır. Karesioğulları'nın nüfuzlu emirlerinden ve Dursun Bey'in veziri iken (Neşrî, I, 165) Orhan Gazi zamanında bu beyliğin kısmen Osmanlı topraklarına katılması sırasında Osmanlı hizmetine girdi. Karesi sancak beyliğine getirilen Şehzade Süleyman Paşa'yı Rumeli yakasına geçmeye teşvik ettiği gibi Gelibolu ve Trakya'daki fetihlerde önemli hizmetlerde bulundu. Birkaç koldan yapılan fetih hareketinde bu kollardan birinin kumandanlığını üstlendi. Gelibolu'nun kuzeydoğusunda ve Tekirdağ ilinin Şarköy kaza merkezi civarında eski bir kale olan Konurhisar'ın zaptından sonra buranın muhafızı oldu.

Konurhisar bölgesini kendine üs yapan Hacı İlbey Malkara ve İpsala'nın fethinde önemli rol oynadı. Dimetoka, Hayrabolu ve Çorlu taraflarına sürekli akınlar düzenledi. Süleyman Paşa'nın ölümünün (ö. 758/1357) ardından Orhan Bey'in Bizans İmparatorluğu ile barış yapmasından sonra başlayan gevşeme sırasında Lala Şâhin Paşa ve Evrenos Bey ile birlikte gerilemeyi önleyen beylerden biri de Hacı İlbey'dir. Edirne'nin muhasarası sırasında Meriç nehri üzerinde çok ileri bir noktada bulunan Pythion'u (Burgos veya İlbey Burgosu) fethetti. Dimetoka ve Edirne'yi sıkıştırılmaya devam etti; 1359 yı-

linda Dimetoka'yı alarak Edirne'ye günden, deniz yoluyla Enez üzerinden gelebilecek yardımı kesti. Daha sonra Murad Hüdâvendigâr, Lala Şâhin Paşa ve Evrenos Bey'le birlikte Edirne'yi sıkıştırma-yı sürdürdü. Osmanlı kuvvetlerinin sol koluna kumanda eden Hacı İlbey, emrindeki öncü kuvvetlerle Edirne üzerine yürüyerek şehrin teslim olmasını sağladı.

Osmanlı kroniklerine göre Hacı İlbey, müttefik Haçlı kuvvetlerini Sırp Sındığı adı verilen savaşta mağlûp etmişti. Söz konusu kaynaklarda 765 (1364) veya 766 (1365) yılında Macar Kralı I. Lajos'un kumandasındaki müttefik Haçlı kuvvetlerinin Edirne'yi geri almak üzere harekete geçtikleri, Edirne'de beylerbeyi olan Lala Şâhin Paşa'nın bu durum karşısında telaşa kapılarak bir yandan Bursa'daki Osmanlı padişahını durumdan haberdar ederken bir yandan da Hacı İlbey'i 8-10.000 kişiden oluşan bir kuvvetle düşman üzerine gönderdiği; Hacı İlbey'in çok hızlı hareket eden Haçlı kuvvetlerine Çirmen civarında Meriç nehrini geçmelerinden sonra yetişebildiği ve bir gece karanlıktan da faydalanarak Haçlı kuvvetlerine saldırdığı, büyük bir paniğe kapılan Haçlılar'ın bozguna uğradığı ve çoğunun öldürüldüğü kaydedilir. Ancak Osmanlı tarihlerinde "Sırp'ların mağlûp edildiği yer" anlamına Sırp Sındığı denilen savaşla ilgili olarak Batı kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamakta, sadece 1371'deki Çirmen Savaşı'ndan bahsedilmektedir. Muhtemelen Osmanlı kaynaklarında bu iki savaş birbiriyle karıştırılmıştır. Dolayısıyla Hacı İlbey'in bu savaşta oynadığı rol şüpheli görünmekte, 1371'deki Çirmen Savaşı'na katılıp katılmadığı da bilinmemektedir. Fakat her şeye rağmen Hacı İlbey, efsanevi kimliğiyle Osmanlı tarih geleneğinde Rume- li'yi fetheden Osmanlı uç beyleri arasında önemli bir yere sahip olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 50, 53, 55; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osmân*, II, 110, 162, 176, 198; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli Osmân*, s. 22-23; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 165, 185, 193-195, 199; Lutfi Paşa, *Tarih* (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1341, s. 28, 30, 32, 34-35; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârih*, I, 57, 70-72, 78-80; Hüseyin, *Bedâiyü'l-vekâyi'* (nşr. A. S. Tveritinovoy), Moskova 1961, vr. 47^a-48^b, 51^a, 53^a, 62^a-63^a, 64^a; Solakzâde, *Tarih*, s. 22, 24-25, 29-32; Hammer (Atâ Bey), I, 191, 195, 212-214; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 124, 157, 159, 167-168, 568-570; a.m.f., "Karasi-oğulları", *IA*, VI, 333-334; Danişmend, *Kronoloji*, I, 27, 39, 42-43; Halil İnalçık, "Hacı İlbeyi", *TA*, XVIII, 279.

 ABDÛLKADİR ÖZCAN